

EMERGENCE OF RULES - EFFECT OF SOCIAL ORDER?

Mirela Alexandra POPESCU
Doctorand Școala Doctorală de Sociologie
Universitatea din Craiova
România
popescumirelaalexandra@yahoo.com

ABSTRACT:

BASED ON TWO EXAMPLES OF DEVELOPING RULES AND ANALYZING THEIR DIRECT RELATIONSHIP WITH THE SOCIAL CAPITAL, THE PAPER OBSERVES THAT THERE ARE SITUATIONS WHEN THE SOCIAL CAPITAL GENERATES A CERTAIN BEHAVIOUR BASED ON COMMON MORAL VALUES IN A COMMUNITY, A BEHAVIOUR WHICH IS FURTHER ON LEGALLY ESTABLISHED. MOREOVER, THERE ARE SITUATIONS WHEN A CERTAIN BEHAVIOR IS LEGALLY ESTABLISHED BY THE RULERS AND, WHEN IT IS ACCEPTED BY THE PEOPLE, IT GENERATES NEW SOCIAL CAPITAL. THIS IS THE TYPICAL SITUATION WHEN THE DEVELOPMENT OF RULES REPRESENTS THE CAUSE OF A NEW SOCIAL ORDER. FINALLY, THERE ARE SITUATIONS WHEN THE SOCIAL ORDER IS GENERATED SPONTANEOUSLY AND IT IS NOT LEGALLY ESTABLISHED, THIS ORDER BEING BASED ONLY ON THE BELIEFS OF THE PEOPLE IN COMMON MORAL VALUES, WITHOUT ANY LEGAL SANCTIONS.

KEY WORDS: SOCIAL CAPITAL, SOCIAL ORDER, RULES, MORAL VALUES, BEHAVIOUR

Capitalul social nu reprezintă o comoară culturală rară transmisă din generație în generație – ceva care, odată pierdut, nu mai poate fi recâștigat niciodată. Este mai degrabă produs în permanență de oameni care își desfășoară activitățile curente. A apărut în societățile tradiționale și este produs zilnic de către indivizi și organizații într-o societate capitalistă modernă. Într-adevăr, capitalul social capătă o importanță tot mai mare odată cu progresul tehnologic, pe măsură ce organizațiile își nivelează structurile de conducere, iar rețelele înlocuiesc ierarhiile în structurarea relațiilor de afaceri.

În general, oamenii consideră că ordinea socială apare ca fiind impusă de cineva societății. Thomas Hobbes a susținut că starea naturală a omului este cea de război al tuturor împotriva tuturor și că, pentru a se evita acest gen de anarhie, este necesar ca puternicul Leviathan al statului să impună ordinea. Pe de altă parte, oamenii înclină în a-i da dreptate lui Hobbes dacă

se confruntă cu perspectiva dezordinii. Dacă e vorba de progresiști, speriați de efectele pieței neîngrădite, ei își doresc ordinea impusă de stat printr-o acțiune de control; dacă este vorba de conservatori tradiționaliști, ei vor deseori ca oamenii să urmeze ordinele autorităților religioase. Studiul sistematic al modului în care ordinea, și deci capitalul social, poate apărea în chip spontan și liber reprezintă una dintre cele mai importante direcții de cercetare de la sfârșitul secolului XX.

Este incontestabil că ordinea socială este deseori creată pe cale ierarhică, însă ordinea poate apărea dintr-un spectru larg de surse, de la tipurile de autoritate ierarhică și centralizată, până la interacțiunile descentralizate și spontane dintre diferiți indivizi. Ierarhia poate îmbrăca mai multe forme, de la cea transcendentă (de exemplu Moise coborând de pe Muntele Sinai cu cele Zece Porunci) la cea mundană (ca în cazul în care președintele consiliului de administrație anunță că o nouă strategie a corporației va domina relațiile cu clienții). Ordinea spontană are de asemenea diverse origini, de la interacțiunea oarbă a forțelor naturale până la negocieri sofisticate între juriști privind drepturile asupra pânzelor de apă freatică. În general, normele create spontan sunt informale, adică nu sunt consemnate în scris și publicate, pe când normele și regulile create de sursele ierarhice ale autorității apar sub forma unor legi scrise, constituții, regulamente, texte sacre sau scheme de organizare birocratică. Uneori granița dintre ordinea spontană și cea ierarhică este neclară. De exemplu, în țările anglosaxone precum Marea Britanie și SUA dreptul cutumiar se dezvoltă spontan prin interacțiunile dintre numeroși judecători și avocați, dar este de asemenea considerat obligatoriu de către sistemul judiciar oficial [5].

Un exemplu elocvent în acest sens îl constituie chiar formarea normelor juridice și conturarea instituțiilor juridice în același ritm de dezvoltare cu statul dac. Astfel, la o scurtă incursiune istorică se observă că ordinea socială a apărut în mod spontan, pe măsură ce nevoile oamenilor au evoluat și a fost creată pe cale ierarhică din dorința unor conducători de a asigura progresul comunității.

Viața juridică a românilor a fost dominată până în epoca modernă de un ansamblu de norme juridice obișnuite – nescrise. Analizând tradițiile juridice preluate de la traco-daci, nu trebuie ignorat contextul etnic, teritorial și social-politic în care aceștia s-au dezvoltat. Astfel, dacii au fost caracterizați de Herodot ca fiind cei mai viteji și mai dreپți dintre traci [6], termenul dreptate conținând totalitatea liniilor directoare de conduită, fiind totodată și un aspect al spiritualității lor. Un element de bază al acestei spiritualități este credința dacilor în zei, care influențează modul lor de conduită, această credință îmbrăcând forme istorice, ca orice idee religioasă [2]. La daci, credința în zei a evoluat de la politeismul inițial la o ierarhizare a zeilor, la henoteism, având un zeu suprem, pe Zamolxe, un stadiu intermediar între politeism și monoteism. Acest zeu suprem dădea normele de conduită și cu el dacii țineau un contact periodic prin trimiterea unui mesager la fiecare cinci ani, a cărui tradiție s-a păstrat la români prin balada Miorița, care este meditația celui trimis în fața sacrificiului ritual. Un asemenea contact permanent era posibil datorită credinței în nemurire a dacilor. Un alt element al spiritualității dace în strânsă legătură cu credința în zei este și credința lor în magie, magia religioasă nefiind creația unei credințe religioase, ci legiferarea unei observații adese repetate – ca și obiceiul – un adevăr obiectiv științific, ea fiind premergătoare spiritului științific, prin conștiința cauzalității [4]. Legătura dintre magie și spiritualitatea dacă se oglindește și în faptul că însuși Zamolxe s-a ocupat cu magia înainte de a deveni zeu [1].

Printre cele mai tradiționale norme transmise românilor sunt cele referitoare la organizarea social-politică a dacilor din perioada celei de a doua jumătăți a mileniului I î.Hr. care se prezenta sub două forme: dava și regiunea sau țara.

Dava era o formă de organizare rurală constând din unirea mai multor gospodării familiale care stăpâneau și foloseau în devălmășie un teritoriu ce constituia vatra sa. Dava era o comunitate de muncă, a cărei regulă esențială era stăpânirea în comun a teritoriului pe care îl muncea, creându-se astfel o solidaritate specifică între membrii comunității și înlocuindu-se relațiile de rudenie de sânge ale vechilor ginți. Așadar, capitalul social era cel care asigura unitatea la nivelul comunității teritoriale. O altă regulă tradițională a Davei era participarea membrilor săi la conducerea și desfășurarea activităților din cadrul comunității, fiind o trăsătură caracteristică a democratismului Davei. Conducerea Davei se realiza prin Adunarea membrilor săi, care exercita un rol important în distribuirea loturilor în folosința fiecărei gospodării familiale, respectând regula egalității în raport cu munca depusă, Dava fiind un sistem de autoadministrație democratic și echitabil [3].

Regiunea reprezintă o asocierea a davelor în formațiuni social-politice mai largi, fără a-și pierde autonomia și sistemul democratic al autoadministrării. Fiind nevoite să facă față unor atacuri militare, Davele au creat o nouă ordine socială, prin încrederea pe care o aveau unele în celelalte în eventualitatea unui război. Noua formă de organizare consta din crearea unei conduceri superioare formate din totalitatea membrilor davelor asociate, întruniți în Adunarea poporului. Aceasta delibera și hotăra în problemele cele mai importante ale comunității, în primul rând în situațiile de război și pace cu alte popoare [3].

În ceea ce privește normele care vizau relațiile de familie, la daci autoritatea părinților se îndrepta mai mult spre protecția copiilor. Toți membrii familiei munceau în gospodăria comună a familiei, care se baza în principal pe punerea în valoare a pământului, proprietate comună, recunoscându-se și copiilor un drept asupra averii comune în raport cu munca depusă de fiecare, ceea ce le crea copiilor o anumită independență față de părinți, astfel că la încheierea căsătoriei se ținea seama de consimțământul lor liber. Privitor la normele referitoare la învoieli și diferende, dacii obișnuiau să încheie între ei diverse tranzacții cu privire la schimbul de produse proprii, asemănătoare unor contracte, acestea fiind verbale, bazate pe consimțământul liber și pe bunăcredință, fără forme sacramentale, rigide. Pentru a se garanta respectarea lor se foloseau jurăminte. Astfel de jurăminte practicate la daci s-au păstrat și la români. Așa este cel însoțit de ritualul amestecului de vin și sânge păstrat sub forma înfrățirii haiducești, unde sângele amestecat al celor doi contractanți simboliza refacerea relației de solidaritate a ginte bazate pe rudeia de sânge, dispărută odată cu teritorializarea ginților [3]. Astfel, ordinea socială a apărut spontan, generată de nevoia contractanților de a avea încredere unul în celălalt, capitalul social construindu-se pe baza unei valori morale reciproce care era un garant al încrederii, și anume, respectul față de familie.

Altă formă de jurământ era aceea bazată pe invocarea pământului adorat ca o entitate spirituală superioară, care putea interveni în relațiile personale, pedepsind pe cei ce jurau strâmb, jurământ utilizat și de români sub denumirea de jurământul cu brazda. Diferendele iscate din nerespectarea învoielilor erau cercetate de către înțelepți, asemănători profeților, oracolelor, magilor. Faptul că învoielile se încheiau verbal, cu bunăcredință, că angajamentele reciproce erau întărite prin jurăminte verbale, iar întreaga procedură de soluționare a diferendelor era și ea orală,

a creat o puternică tradiție a respectului cuvântului dat care s-a transmis și la români [3]. Toate aceste norme de conduite expuse anterior sunt fundamentate pe ideea de dreptate și au apărut din nevoia oamenilor de a avea niște reguli existente care să le traseze linii directoare. Comparativ cu dreptul pozitiv, normele care sunt fundamentate pe ideea de dreptate au un caracter consuetudinar, corespunzător societății traco-dace prestatale, spre deosebire de dreptul pozitiv care este caracteristic societății evolute și organizate ca stat. Dreptatea își are originea în nevoia de a satisface unele trebuințe sociale, pe când dreptul pozitiv izvorăște din presiunea statului. Dreptatea construiește un ansamblu de norme morale, de conviețuire, obișnuințe, păstrate prin tradiție. Normele dreptății se sprijină pe convingerea că eficacitatea lor corespunde binelui social, de atingere a scopurilor practice urmărite, de reala credință că respectarea normelor este oportună și laudabilă. La acestea se adaugă și temerea de divinitate în cazurile de abatere de la ele. La rândul său, dreptul pozitiv este impus cu ajutorul aparatului de constrângere al statului. Cunoașterea mai concretă a dreptății rezultă din examinarea diverselor domenii ale vieții societății dace: organizarea social-politică, rudenția și familia, îndeletnicirile și obiceiurile, relațiile tranzacționale și conflictuale dintre indivizi și soluționarea lor [3].

Privitor la tradițiile juridice din perioada statului dac (sec. I î.Hr. - 112), societatea dacă tindea spre o nouă organizare politică datorată afirmării unor factori interni ca dezvoltarea metalurgiei fierului, unitatea etnică și religioasă a dacilor, adâncirea stratificării sociale prin apariția unei clase aristocratice formată din tarabostes, deosebită și dominantă față de marea masă compusă din comati, separarea dintre sat și oraș, care nu mai putea progresa în vechile confederații regionale. Totodată, existau și anumiți factori externi care periclita libertatea poporului dac ca: invazia migratorilor, expansiunea imperiului roman în nordul Dunării. Ca urmare, Burebista a reușit la începutul secolului I î.Hr. să unifice formațiunile regionale ale dacilor într-un stat puternic, care a constituit cadrul politic în care s-a dezvoltat dreptul dac public și privat și din care s-au păstrat și unele tradiții juridice moștenite de poporul român. Două au fost principalele realizări ale statului dac în dezvoltarea dreptului: apariția normelor de drept public și întocmirea Legilor Belagines pentru dreptul privat [3].

Astfel, unirea dacilor înfăptuită de Burebista s-a suprapus unei reforme spirituale conturate în jurul Marelui Preot Deceneu, sfătuitorul lui Burebista, realizându-se astfel o unitate religioasă a dacilor prin organizarea cultului lui Zamolxe, ca unic zeu suprem, împotriva unor tendințe de a accepta și alte credințe religioase, cum era cultul lui Dionisos. Mai mult, această reformă a cuprins și domeniul normelor de conduită, necesare noului stat unitar, reforma juridică realizându-se prin elaborarea Legilor Belagines, acestea reprezentând o creație proprie a statului dac, iar denumirea lor de *legi* sugerând că acestea nu reprezentau un cod, ci mai degrabă o culegere din normele dreptății prestatale, și anume, acelea care erau în legătură cu valorile sociale tradiționale ale poporului dac, dar și cu interesele noului stat. Astfel, acele norme generate de ordinea socială bazată pe ideea de dreptate au făcut un salt și au devenit drept pozitiv, deoarece, pe lângă credința pe care se sprijineau mai înainte, acum sunt instituționalizate ca legi de stat, aplicate prin aparatul de stat. Totodată, sancționarea acestor conduite de către stat era necesară și pentru respectarea unor norme noi care nu ar fi convenit tuturor cetățenilor, dacă se ține seama de poziția deținută de nobilii

tarabostes în conducerea statului. Astfel, se poate considera că apariția normelor este și o cauză a unei noi ordini sociale, fiind impuse în mod direct de legiuitor și generând astfel capital social.

Așadar, pentru a se asigura progresul, ordinea socială a fost, pe de o parte, creată de conducători, iar pe de altă parte, a evoluat în mod spontan, pe baza valorilor morale comune pe care le-au împărtășit dacii.

Ordinea socială nu trebuie abordată ca și când ar fi un set fix de reguli transmis de generațiile anterioare. Evident, politica publică are o capacitate limitată de a modela cultura, iar cele mai eficiente politici sociale sunt cele elaborate ținând cont de constrângerile culturale. Însă cultura reprezintă o forță dinamică remodelată în permanență, dacă nu de către guverne, atunci prin interacțiunile miilor de indivizi liberi care alcătuiesc societatea. Deși cultura are tendința de a evolua mai încet decât instituțiile sociale și politicile formale, ea se adaptează totuși condițiilor în schimbare.

Astfel, ordinea și capitalul social au două baze largi de sprijin, prima fiind biologică și derivând din însăși natura umană, care îi determină pe oameni să fie ființe sociale și politice dotate cu mari posibilități de a elabora reguli sociale. A doua bază de sprijin a ordinii sociale este rațiunea umană și capacitatea spontană a acesteia de a găsi soluții la problemele de cooperare socială. Posibilitățile înnăscute ale omenirii de a crea capital social nu explică modul în care apare capitalul social în împrejurări specifice. Elaborarea anumitor reguli de comportament ține mai curând de cultură decât de natură, iar pe tărâmul culturii ordinea este adesea rezultatul unui proces orizontal de negociere, dispută și dialog între oameni, nefiind nevoie ca ordinea să se instituie de sus în jos, fie impusă de un legiuitor care stabilește legi, fie de un preot care propovăduiește cuvântul lui Dumnezeu [5].

Nici ordinea naturală, nici cea spontană nu sunt suficiente pentru elaborarea tuturor regulilor care instituie ordinea socială. În momentele cruciale, acestora trebuie să li se adauge autoritatea ierarhică. Revenind la exemplul anterior, din istoria statului dac, am constatat că indivizi neconstrânși și-au creat în permanență capital social și au reușit să se adapteze la schimbări politice și economice mai mari decât cele cu care s-au confruntat societățile occidentale. Totodată, oamenii creează capital social și astăzi, în locurile de muncă și fabricile din centrul vital al celei mai înalte tehnologii.

Un astfel de exemplu este cel al *melcilor fără casă* [5], aceștia desemnând un grup de călători din suburbiile orașului Washington D.C. Astfel, într-o intersecție prestabilită, dimineața, în zilele lucrătoare, se formează o coadă pe trotuar. O mașină parchează, iar doi trei navetiști – dintre care șoferul nu cunoaște pe nimeni – se urcă în ea pentru a ajunge în nord, în centrul Washingtonului. Seara are loc același ritual în sens invers, mașini pline cu oameni necunoscuți se întorc din centrul comercial, depunându-și pasagerii, pentru ca aceștia să se urce în propriile mașini și să se îndrepte spre casă. Această practică a început în 1973, an în care guvernul, ca reacție la criza petrolului, a decretat ca benzile intrioare de pe autostrada Interstate 95, care leagă suburbiile sudice de centrul orașului Washington D.C., să devină benzi pe care să circule vehicule cu grad înalt de ocupare, adică fiecare mașină care folosește această bandă să aibă cel puțin trei pasageri la bord. Profitând de această restricție, atât conducătorii auto, cât și pasagerii economisesc 40 de minute din timpul navei zilnice.

De-a lungul anilor, melcii fără casă au stabilit o serie de reguli. Astfel, nici mașinile, nici pasagerii nu au voie să sară peste rând, pasagerii au dreptul să refuze să se urce într-o anumită mașină, fumatul și plata sunt interzise. Regulile de politețe ale melcilor fără casă impun evitarea subiectelor de conversație legate de sex, religie și politică.

În fapt, melcii fără casă au creat capital social, căzând de acord asupra unor reguli de cooperare care le permit să ajungă la serviciu ceva mai repede. Latura interesantă a culturii melcilor fără casă este faptul că regulile nu au fost impuse de nimeni, nici funcționarii guvernului, nici tradiția istorică, n-au impus la început regulile privind locul de întâlnire al oamenilor sau codul de comportament. Această practică a apărut spontan în nișa creată de hotărârea guvernului - un dram de ordine socială impusă de jos în sus de oameni care își urmăreau propriul interes de a ajunge la serviciu.

Plecând de la cele două exemple de apariție a normelor și analizând relația directă a acestora cu capitalul social existent la nivelul comunităților, se poate concluziona că, în ansamblul spectrului continuu al normelor, acestea sunt fie generate pe cale ierarhică, fiind mai degrabă cu caracter formal, fie generate spontan, cu un caracter mai puțin formal. În ceea ce privește prima categorie, se poate reține că acestea apar pe de o parte, de sus în jos, fiind impuse de legiuitorii oamenilor, pentru a asigura bunul mers al comunității, dar și de jos în sus, legiuitorul alegând să confere caracter normativ unor practici desfășurate cu regularitate la nivelul comunității, care se bazează pe o valoare morală comună pe care membrii comunității aleg să o respecte. În ceea ce privește normele generate spontan, la nivelul comunității, acestea sunt caracterizate tot printr-o valoare morală care stă la baza apariției lor și pe care membrii comunității aleg să o respecte, însă, spre deosebire de primele, care sunt sancționate cu ajutorul aparatului represiv al statului, cele din urmă sunt sancționate moral, de întreaga comunitate, iar oamenii nu le respectă de teama unei sancțiuni, ci doar pentru că înțeleg importanța lor în menținerea ordinii sociale de care au nevoie pentru a își desfășura activitatea.

BIBLIOGRAFIE:

1. Apuleius, *Apologia*
2. Blaga, Lucian, *Religie și spirit*, Ed. Dacia Traiană S.A., Sibiu, 1942
3. Cernea, Emil, *Legea țării (vechiul drept consuetudinar român)*, Editura Universul Juridic, București, 2008
4. Eliade, Mircea, *Arta de a muri*, Ed. Moldova, Iași, 1998
5. Fukuyama, Francis, *Marea Ruptură – Natura umană și refacerea ordinii sociale*, Editura Humanitas, București, 2011
6. Herodot, *Istori, IV*

Această lucrare este elaborată și publicată sub auspiciile Institutului de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română ca parte din proiectul co-finanțat de Uniunea Europeană prin Programului Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 în cadrul proiectului Pluri și interdisciplinaritate în programe doctorale și postdoctorale Cod Proiect POSDRU/159/1.5/S/141086.

This paper is made and published under the aegis of the Research Institute for Quality of Life, Romanian Academy as a part of programme co-funded by the European Union within the Operational Sectorial Programme for Human Resources Development through the project for Pluri and interdisciplinary in doctoral and post-doctoral programmes
Project Code: POSDRU/159/1.5/S/141086

Investește în oameni !

Proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013

Axa prioritară nr. 1 “Educația și formarea în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”

Domeniul major de intervenție 1.5 “Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”

Titlul proiectului: “ Pluri și interdisciplinaritate în programe doctorale și postdoctorale ”

Număr de identificare contract: POSDRU/159/1.5/S/141086

Beneficiar: Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română